

ÎN LEGĂTURĂ CU RĂSPUNS LA CÎRTIRE DE PETRU MAIOR

Petru Maior, figură reprezentativă a Școlii ardelene, intruchipa mai bine decît oricare altul mentalitatea unui luminător. Cu toată prodigioasa sa activitate culturală, istoriografii au înregistrat prea puține date biografice, înfățișîndu-ne un cărturar retras în liniștea unui tîrg de provincie¹, departe de viața socială și politică a timpului. În realitate, mărturiile documentare nevalorificate ni-l înfățișează pe Maior angajat în opera de culturalizare, în frămîntările constituționale ale *Supplex*-ului², în conflict cu elemente ezitante sau conformiste. Luptînd împotriva nedreptății, pentru traducerea în viață a crezului său iluminist, Maior a cultivat cu predilecție polemica, atît împotriva adversarilor științifici, cît și a celor personali.

Preocupat de apărarea teoriilor sale puse în slujba ideii de emancipare politică a poporului român, a apelat în cursul expunerii *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* (1812) și a *Istoriei bisericii românilor* (1813) adeseori la polemică. Una din lucrările de acest gen și totodată cea mai însemnată ca valoare biografică este *Răspuns la cîrtirea care s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior, autorului istoriei ceii pentru începutul românilor în Dachia*. În această lucrare, apărută la Buda în 1814, istoricul trebuia să răspundă nu unor probleme științifice, ci atacurilor îndreptate împotriva sa de partizanii lui Ioan Bob, conținute într-o prefață³

---

¹ D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 222. Date noi și interesante, precum și o cercetare a activității polemistului: Maria Protase, *Petru Maior polemist*, în *Studii și cercetări științifice*, Filologie, Iași, XII (1962), fasc. 2, p. 149—170; cf. și Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*, București, 1968. Ediție îngrijită, prefațată și indici de Nicolae Albu.

² Z. Păclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din 1790—92*, în *ARMSI*, seria III, tomul I, București, 1923, p. 48. O interpretare modernă la D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 36 ș.u.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, București, 1901, vol. II, p. 253—254 socotește că „combaterea lui Petru Maior trebuie să se dea într-o formă mai puțin aparentă, în notele de la traducerea discursurilor de laudă... , discursuri dintre care unul fusese pronunțat la 1 iulie 1807, de „clirul cel mai bătrîn“, la instalarea noilor canonici, iar celălalt din partea „clirului celui tînăr“ la primirea în Cluj, la 25 april 1809, a ordinului Sf. Leopold de către episcop“. Aserțiunea lui Iorga este astăzi contrazisă de documentul pe care-l utilizăm. „Combaterea“ se făcea în *Cuvîntul cătră cetitor*, care ulterior a fost înlocuit cu cel pe care-l cunoaștem azi în cartea apărută în anul 1814, deși pe copertă figurează 1813. Vezi B.R.V., III, p. 84—87.

pe care o numește „Cîrtire“. De *Prefața*, istoria culturii a luat act doar din pasajele reproduse de Maior în *Răspunsul său*⁴.

Aron Densușianu, într-un articol închinat cauzelor persecuțiilor lui Micu, Șincai și Maior⁵, constata pierderea *Cîrtirii*; pierdută au considerat-o apoi toți cei care s-au ocupat de problemă⁶. Au rămas astfel necunoscute amănuntele polemicii, împrejurările în care au apărut cele două cărți, unele date prețioase — după cum vom vedea — pentru definirea poziției lui Bob, precum și câteva amănunte biografice privind pe Maior, Budai-Deleanu și alți cărturari.

Cercetînd manuscrisele românești din Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R. S. România atenția ne-a fost reținută de manuscrisul nr. 220 pe care N. Comșa îl cataloghează astfel⁷: Ioan Bob, *Două cuvîntări* (Blaj, 1807—1809). În continuare se transcrie titlul celor două cuvîntări — din 1807 și 1809 — pronunțate în cinstea lui Bob și traduse în românește. N. Comșa observa: „Textul manuscrisului nu corespunde cu titlul. Cele două predici s-au tipărit în 1813 în altă formă. Textul nostru cuprinde: *Cuvînt către cetitoriu*. Acesta este o apologie a episcopului Bob contra atacurilor îndreptate împotriva lui în istoria bisericească a lui Petru Maior. Este important pentru că amintește mulți învățați contemporani“. Examinînd mai îndeaproape lucrurile, ne-am convins că N. Comșa transcrie nota lui I. M. Moldovan, aflată între filele manuscrisului, greșită la rîndul ei⁸. Putem preciza, de pe acum, că nu este vorba de un răspuns la atacurile din *Istoria bisericii*, ci din *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Este cîrtirea căreia îi răspunde Maior în mai sus amintita lucrare polemică. Pentru a lămuri problema vom încerca să reconstituim faptele, așa cum rezultă ele din documentele vremii și din analiza izvorului pus la contribuție.

Descrierea manuscrisului. Manuscrisul are forma unui caiet fără coperte, numărînd 47 f.f. scrise îngrijit cu cerneală de culoare închisă. Pe prima filă se găsesc următoarele titluri: *Cuvîntări dintre cari cea dintie supt numele clirului celui mai bătrîn cu prilejul instalației canonicilor și a vestirii a altor fundații prin Exțelenția sa Ioan Bob vlădicul Făgărașului, făcute 1807 1 iulie s-au alcătuit. Ceialaltă clerul cel tînăr cu prilejul cînd Exțelenția sa mai sus lăudatul vlădică în Cluj*

⁴ G. Bogdan-Duică, *Răspunsul la cîrtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior, autorul istoriei ceii pentru începutul românilor în Dachia*, Cluj, Edit. societății studenților în filozofie și litere, 1929.

⁵ A. Densușianu, *Cauzele persecuțiilor lui S. Miculu, G. Șincai și P. Maior*, în *Revista critică și literară* II (1894), nr. 4, p. 159.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 253—254. Cf. și George Pascu, *Istoria literaturii române din secolul al XVIII*, Vol. III, Iași, 1927, p. 194—195.

⁷ N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 169—170.

⁸ I. M. Moldovanu, un pasionat cercetător al vechilor manuscrise românești a lăsat, ca în atîtea alte rînduri, o însemnare în paginile manuscrisului: „Titlul acestui ms. nu conșună cu cuprinsul lui: *Cuvînt către cetitori* este proprie apologia episcopului Ioan Bob contra atacurilor îndreptate în contra lui în *Istorie bisericească* a lui Petru Maior. Se vede a fi fost destinat acest cuvînt ca să stea în fruntea celor două predice, iar apoi s-au tipărit tot în an. 1813 într-o altă formă iar aci nu mai sunt scrise.

Aci este o predică despre limbă avînd ca text: „Moartea și viația în miinile limbei“. Pilde 18 (fără prețiu).

Apologia are valoare că se află în ea multe notițe despre activitatea episcopului Bob și se amintesc mulți bărbați de ai noștri“.

din mina Exțelenței sale domnului guvernator Gheorghie Banfi, în ființă de față, și a celor mai mari ai patrii, sămnul rondului Leopold cinstit de la înălțatul împărat l-au luat la anul 1809, 25 aprilie în sămn de arătarea cucernicii mulțămitei fieții o au zis⁹.

Pe f. 1^v: „Spre pomenirea de pururea a Exțălențului și spre urmarea prea vrednicului prezul să să tipărească. Iosif Martonfi, prezeș țenzurii¹⁰. „Omule aduți aminte că nimene nu este fără de păcate; nu judeca dară ca să nu te judece; dacă ai judecat nu-ți pară greu a fi judecat“. Cu f. 2 începe textul care ne interesează: „Cuvint către cititoriu“ mergînd pînă la f. 27^v. Manuscrisul se încheie astfel: „A Exțelenței sale credincioși și prea umiliți fii. Blaj, 10 martie 1813“. Între f.f. 28—47 se găsește o altă lucrare, ce nu are nimic de a face cu textul ce ne interesează: Cuvintare despre limbă și despre lucrurile ei preste acel cuvint: Moartea și viața în miinile limbei. Pilde, 18.

Ceea ce trebuie remarcat este faptul că titlurile care figurează la f. 1 nu corespond cu conținutul manuscrisului. Din acest motiv socotim necesar să rezumăm cuprinsul Cuvintului către cetitor.

La începutul Cuvintului către cetitor, autorul arată că „întoarcerea“ cuvîntărilor de pe limba latinească, în care au fost alcătuite „pre limba românească“ a fost provocată de cele scrise împotriva lui Ioan Bob în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior pe care nu-l amintește.

După ce avertizează pe cititor să nu caute prea multe amănunte relative la predecesorii lui Bob, prefațatorul face eforturi pentru a îndepărta umbrele care învăluiau figura episcopului. Preocupat de opinia publicului despre Bob — pe care o doreau cît mai favorabilă¹¹ — îndeamnă cititorul să nu se grăbească apreciind activitatea desfășurată de acesta exemplificînd cu „greșala“ săvîrșită de „iscusitul și altmîntrelea luminatul istoric din Buda“¹². Prefața se străduia să risipească îndoiala contemporanilor privitoare la episcop și în general la atmosfera creată în Blaj oamenilor de cultură, respingînd o „afirmație“ pe care istoricul n-o făcuse¹³. Este adevărat că la pagina 204 a *Istoriei*... există un fragment în care sînt înșirați mai mulți cărturari care au părăsit Blajul, în urma prigoanei suferite, dar printre ei Maior nu se amintește. Pentru a fi și mai convingător, se înșiră toate demnitățile pe care le-a ocupat istoricul ardelean, sub titlu de binefaceri episcopoești. Deci, conchide autorul: „așa dară n-au putut nicidecum să se socotească pre sine a fi fost nepărtinit de la Exțălenția sa“¹⁴.

Prefața mai trebuia să justifice numirea „prea cinstitei“ nulități Dimitrie Catau senior în ierarhia bisericească și a rudei lui Ioan Bob, vicarul Mihail Timariu precum și excluderea oamenilor de certă valoare intelectuală. Motivele invocate fac cinste lui Maior și constituie elocvente mărturii ale unei atitudini drepte și constante: „Și pre cum Exțălenția sa au fost iubitoriu de pace și toată ocîrmuirea deregătoriei sale, cît s-au putut, mai cu mare liniște o au făcut, au vrut să aleagă dară bărbați

⁹ Ms. rom. nr. 212 la Secția de Manuscrise a Bibl. Fil. Cluj a Acad. R. S. România. Nr. 212 reprezintă numerotarea nouă.

¹⁰ Ibid. f. 1^v.

¹¹ Ibid. f. 2^v.

¹² Ibid. f. 3.

¹³ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 204.

¹⁴ Ms. cit., f. 4^v.

care lesne să se unească cu cugetul plan al său. Dar scriitorul istoric numai să-și aducă aminte de multeori nu să nărăvia în cujete cu Exțălenția sa, că avînd istoricul cunoștința a rînduieiilor bătrîne, care după statul și obiceiul vremii făcute era întocmite, vrînd mai tare de acelea să să ție, poruncile de acum, care după obiceiurile și stările vremii împrejur de acum să întocmia, nu așa bucuros, și nu fără ceva răspundere îndărăpt le primea și de multe ori răspunsul îl scrie cu prea ascuțit condeiu și citeodată vorbind deschidea gura prea tare, care lucru o fi adevărat nu numai scrisorile istoricului care se află aci în Arhivum, ci și aceste ce sint scrise în istorie despre Exțălenția sa foarte tare îl întăresc¹⁵. Petru Maior situîndu-se pe poziția de respingere a innoirilor în materie de organizare bisericească, a dovedit clarviziune și mult simț al realităților. Respectarea vechilor orînduiei constituia o barieră în calea tendinței de romano-catolicizare și de amestec în autonomia internă a bisericii, care încep să fie promovate încă din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. De aceea, Petru Maior a înțeles să alcătuiască o *Protopopadiachie* și mai tîrziu o *Istorie bisericească*, în care sint dezbătute o seamă de chestiuni de organizare și drept ecleziastic.

În ciuda părerii generale, oamenii lui Ioan Bob încercau să înfățișeze un vlădică cu preocupări culturale, să îl prezinte, dacă era cu puțință, ca pe un Mecena. Răspunzînd învinuirii că episcopul nu a sprijinit promovarea culturii și pe bărbații luminați, aduce drept argument fundațiile străine spiritului bisericii românești așezate de curînd și posibilitatea de studiu creată prin acestea¹⁶, neținînd seama de realizările lui Gr. Maior în domeniul școlii.

În continuare manuscrisul prezintă un deosebit interes, mărturisind atitudinea conformistă a Blajului lui Ioan Bob în domeniul culturii și al limbii române: „Au n-au pîrtinit prin aceste lucruri mari și fundații tocma împărătești bărbaților celor învățați, cu adevărat oricine va socoti lucrul de amănuntul poate pricepe că cu mult mai tare au ajutat polirea clerului făcînd fundațiile pomenite, decît ar fi ajutat și pe altul să izvodească și să tipărească ceva cărți, căci lipsa cărților se poate plini prin cărțile întru alte limbi tipărite, care clerul trebuie să le învețe de ieste voia să fie învățat, și cele românești stau prin tipografii, pline de praf hrană moliilor (departe să fie că doară n-am cunoaște lipsa cărților în limba românească și aceia nu o am dori cît mai multe să să tipărească românește)...”¹⁷. Lăsînd la o parte paranteza — de circumstanță în cazul de față — avem de astă dată dovada atitudinii lui Bob și a celor din jurul său față de problemele culturii românești. Mai putem adăuga și următoarele: „...cum că duhul sfînt au pus episcopii mai tare de cea sufletească a noroadelor fericire să poarte de grijă decît de cea vremelnică”¹⁸. Un asemenea crez cultural ne explică frămîntările din vremea *Supplex*-ului, poziția *Școlii ardelenene* față de Bob¹⁹ și a acestuia față de marea problemă a emancipării naționale. Dar ipocrizia este și mai evidentă cînd vorbește despre moartea lui Ștefan Solciai, Alexandru Fiscuti, Petru Ungur, Chiril Țopa²⁰ — victime ale perse-

¹⁵ *Ibid.*, f. 5v.

¹⁶ *Ibid.*, f. 6v.

¹⁷ *Ibid.*, f. 7v—8.

¹⁸ *Ibid.*, f. 8v.

¹⁹ Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 45; Pompiliu Teodor, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior — Contribuție la istoria cărții românești* —, în *AIIC*, IX, 1966, p. 271—281.

²⁰ *Ms. cit.*, f. 10—11v.

cuției lui Bob — primii doi autori ai alegerii și mai ales ai numirii sale în funcția de episcop, îndepărtați fără menajamente, ultimul dat în judecată și nimicit.

O mențiune specială se cuvine pasajului în care ni se relatează un amănunt din viața lui Ioan Budai-Deleanu: „Tot spre același al său sfârșit adecă să arate nesuferită ocîrmuirea Exțălenții sale zice că unii nici nu vrură și după ce au învățat theologia a primii preoția. Dintră care pomeneste numai pre Maria Sa domnul Ioan Budai, konziliarul din Leov, fratele domnului Aaron Budai conțopistul la înălțatul Tezaurariat, ficiorul popii Solomon din Cigmău, măcar că ar fi putut asemenea mai mulți pomeni care după sfârșitul învățăturilor teologhicești au rămas în statul politicesc prevăzînd că după hărnicia și și mai mare plecarea, să să slujească în cele politicești și pre sine mai mult să vor ferici și neamului mai mult pot folosi...“. Despre Budai-Deleanu manuscrisul ne informează: „așa pe lăudatul Ioan Budai încă în vremea cînd au fost seminarium osăbită sirguință spre învățatura limbilor celor mai de frunte a Europei puind s-au gătit să rămîie în statul din afară“²¹. Înclinația poetului spre studiul limbilor nu poate fi un argument în sprijinul tezei că a părăsit de bună voie Blajul. Infirmitatea vine tocmai de la cel în cauză: „Știu eu foarte bine că toate acele urgii purced din culcușul nevrednicilor de numele românesc ce s-au încuibat în Blaj... cunoscutu-i-am eu atunci foarte bine, cînd i-am părăsit și fugind mai bine am ales nemernicia decît simbra cu dînșii“²².

Un capitol important din prefață este rezervat spulberării acuzei lui Maior, privind preocupările economice ale vlădicului, bogățiilor episcopului de care fusese informată întreaga Ungarie prin articolul publicat de oamenii lui Bob în *Magyar Kurir*²³. Autorii se străduiesc să arate întrebuintărea sumelor de bani adunați din domeniul episcopesc, din zeciuala mănăstirii și din exploatarea moșiei seminarului. Astfel prefața arată că: 1. În tot anul, conform cu hotărîrile împărătești acordă sumele de bani convenite mănăstirii și seminarului; 2. O parte a banilor au fost întrebuintați întreținerii personale a episcopului; 3. Că în acele vremuri de criză din timpul războiului cu turcii și cu francezii: „mult ajutoriu precum s-au poftit au dat în bani de argint“; 4. O altă parte a banilor au fost destinați fundațiilor etc.²⁴.

În cele din urmă prefața era datoare cu o explicație privitoare la starea mănăstirii, în plină decădere în timpul păstoririi lui Bob. Și de astă dată autorul ocolește răspunsul, acuzînd pe Maior și pe Șincai că au părăsit mănăstirea și că prin aceasta ar fi contribuit la destrămarea ei²⁵, uitînd (ca de obicei) să amintească presiunea exercitată de episcop asupra lor, motivele economice care constituiau substratul acestor presiuni. Se știe că, potrivit cu decretul împărătesc din 15 decembrie 1781, averile mănăstirești au trecut în administrația episcopului, care era obligat să dea fiecărui călugăr 200 florini anual²⁶. În această situație Bob — după cum relatează

²¹ *Ibid.*, f. 14—14v.

²² A. Densușianu, *op. cit.*, p. 152—153. Vezi L. Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai Deleanu — Documente inedite* —, București, 1967, p. 82 ș.u.

²³ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 18—19.

²⁴ *Ms. cit.*, f. 21v.

²⁵ *Ibid.*, f. 23—23v. Problema mănăstirii este în legătură cu măsurile iosefine care au dus la desființarea unui mare număr de așezăminte de acest gen.

²⁶ Z. Păclișanu, *Un vechi proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, în *ARMSI*, seria III, tom. XVI, București, 1934—1935, p. 227—228.

Petru Maior — s-a străduit să reducă numărul călugărilor, pentru a fi scutit de acordarea sumelor la care era obligat²⁷. Astfel, în lumina faptelor cunoscute din alte izvoare, încercările de condamnare a lui Șincai și Maior rămân nefondate; de asemenea justificarea atitudinii episcopului.

După ce a fost prezentat conținutul actului, rămîne să lămurim împrejurările și faptele legate de polemica studiată. Numit cenzor al cărților românești pe lângă Tipografia crăiască din Buda²⁸, Petru Maior rămîne pînă la sfîrșitul vieții sale departe de Blajul lui Bob. În tot acest interval, el desfășoară o intensă activitate culturală, publicînd o seamă de lucrări sau facilitînd apariția altora prin poziția oficială pe care o ocupa ca cenzor al Tipografiei. Cu toată această bogată activitate, istoricul român n-a uitat nici un moment Transilvania și stările ei, Blajul și rînduielele lui ce nu corespundeau acțiunii de luminare. La adăpost de persecuțiile lui Bob, el continua să se intereseze de soarta culturii românești, de tinerii meniți a ridica poporul prin cultură, grijuliu să nu atragă răzbunarea episcopului²⁹.

În *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Maior se hotărește să pornească lupta deschisă, dezvăluind neînțelegerea episcopului, prigoana cu care urmărea figurile proeminente ale clerului, regretînd că într-o vreme în care „biserica românilor era îmbogățită de bărbați învățați” este constrinsă să fie chivernisită de un vlădică „dat la economie și la adunare de bani”.

Luînd cunoștință de surpriza care i se pregătea, I. Bob face demersuri la Palatinul Ungariei pentru interzicerea răspîndirii istoriei sau, în cel mai rău caz, pentru eliminarea pasagiilor în care era vizat³⁰. Intențiile neajungînd la rezultatul dorit și cartea răspîndindu-se în forma în care a fost redactată, Blajul încearcă întocmirea unui răspuns care să contracareze afirmațiile ce nu conveneau, căutînd în același timp compromiterea istoricului în fața contemporanilor. Sarcina acestei întreprinderi literare se pare că i-a revenit canonicului Dimitrie Vaida, unul din devotații episcopului, autorul zelos al celor două cuvîntări tipărite în cinstea lui Bob, în 1909, în limba latină³¹. În mare grabă se întocmește planul lucrării, care urma să includă *Cuvîntul către cetitor* și traducerea celor două cuvîntări. Lucrarea, așa cum a fost concepută, avea scopul preamăririi în fața cititorilor români a isprăvilor episcopului și mai ales nimicirea lui Maior. Lucrurile odată hotărîte, cuvîntul se întocmește în scurt timp — e terminat la 10 martie 1813 — și apăru cu semnătura colectivă „prea umiliți fii”.

Prima coală vede lumina tiparului în cursul lunii martie, astfel că Petru Maior, prin legăturile pe care le avea, a reușit să intre în posesiunea ei. De astă dată scria să-și apere propria persoană de invinuirile care i se aduc, invinuiri rezultate dintr-o meșteșugită interpretare a faptelor. Istoricul întocmește în două săptămîni³² *Răspun-*

²⁷ Petru Maior, *Istoria bisericeii românilor*, Buda, 1813, p. 224 și 232. Vezi și Z. Păclișanu, *Un vechi proces literar*, p. 227—228.

²⁸ Andrei Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de griu*, III (1932), p. 601—602.

²⁹ P. Teodor, *Două scrisori ale lui Petru Maior din timpul petrecerii sale la Buda (1810)*, în *AIIC*, III, 1960, p. 355—359.

³⁰ T. Roșu, *Cenzura și interdicțiunea operei lui P. Maior „Istoria pentru începutul românilor în Dacia”*, în *Unirea*, Blaj, 1892, nr. 45; cf. și Pompiliu Teodor, *În jurul unei lucrări...*, p. 271—277.

³¹ B.R.V. III, p. 15.

³² „Cuvîntul înainte” este terminat în 10 martie 1813, în timp ce *Răspunsul* lui Maior e cenzurat în 20 aprilie 1813.

sul la cîrtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior, autorului istoriei ceii pentru începutul românilor în Dachia, pe care-l înaintează cenzurii. Lucrarea obține, în 20 iulie 1813, permisiunea de a se imprima la începutul anului 1814 după toate probabilitățile.

Răspunsul lui Maior strivește prin argumentația scinteietoare pe autorul care se voia anonim, adăugînd noi capete de acuzare. Printre acestea unul este esențial pentru discuția noastră și anume, acela în care i se impută „cîrtitorului“ risipa de energie consumată pentru traducerea cuvîntărilor: „Deci în cită vreme au prefăcut cîrtitorul cuvîntările acelea pre limba românească mai bine, dacă îi slujește capul și inima spre aceia ar fi lucrat altăceva pentru literatura românească; că de multe au lipsă românii spre cultura sa“³³. Citind acestea, Vaida s-a hotărît să adauge lucrării notele istorice despre care nu era vorba la început și să înlocuiască *Cuvîntul cătră cetitor* cu o prefață inofensivă, care de fapt s-a și publicat³⁴: „Am făcut și însemnări istoricești scriind neamul, locul nașterii și lucrurile și întîmplările cele mai însămnate ale arhierilor ca acestea dimpreună cu biografia lor cetîndu-le mai afund în inimă să se răsădească vrednica pomenirea lor. Am adaos și a toți șapte canonicilor (în ridicatul acum dintîie, prin Exțelența sa Ioan Bobb, capitulum înștăluit) locul nașterii, neamul, semenariumul în care au învățat Theologie, deregătoriile pînă a se face canonici, de dinșii purtate“³⁵. Pentru a dovedi preocupările istorice și literare, pe care Blajul lui Bob nu le avea, adaugă dizertația despre „împărecherea“ neamului românesc din timpul lui Sofronie, despre „punctumurile unirii“³⁶.

În urma modificărilor apărea o carte complet restructurată față de ceea ce trebuia să fie, însoțită de prefața amintită — care a păstrat din cuvîntul înainte doar începutul — sub semnătura lui D. Vaida. Faptul că începutul prefeței este identic cu al *Cuvîntului cătră cetitor*, ne îndreptățește să-l socotim pe canonicul D. Vaida autorul actului prezentat și publicat de noi.

Ne mai rămîne să dovedim că amintitul *Cuvînt cătră cetitor* este acela căruia îi răspunde Petru Maior. Pentru aceasta vom alătura cîteva fragmente din textul manuscrisului cu cele cuprinse în *Răspunsul la cîrtirea...*

Textul din Răspuns (La Bogdan-Duică, op. cit.)

p. 6. „Cuvîntări, ci cu amănuntul, ce să poți zice, află și aceia, cit de cu mare greșeală se vede a judeca iscusitul și altmintrelea luminatul istoric din Buda Petru Maior...“

p. 6. „Ca să cunoască mai bine și aceia, că din patimă, adecă socotîndu-se pre sine, că nu după învățătura și hărnicia sa au fost pîrtinit, și aceasta să vadă unul fieștecare, că o greșește, vom po-

Textul din manuscris

f. 3. „...ci de amănuntul și cu bună socoteală le cetește și ia sama cit de multe, cit de mari și cit de folositoare sunt, ca să poți fără de greșeală judeca cu ce inimă și cu ce gînd le-au săvîrșit, și să poți afla și aceie cit de cu mare greșală să vede a judeca iscusitul și altmintrelea luminatul istoric din Buda.“
f. 3v „Și ca să se cunoască mai bine și aceia, că din patimă, adecă socotîndu-se pre sine, că nu după învățătura și hărnicia sa au fost pîrtinit, și aceasta să vadă unul fieștecare, că o gre-

³³ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 5.

³⁴ B.R.V., III, 85—86.

³⁵ *Ibid.*, p. 85.

³⁶ *Ibid.*, p. 86.

vesti și despre aplicația istoricului, din care și aceia luminat să va vedea, că nu nedreptul să jeluște a fi fost silit să iasă din Diețeziș, precum prin cuvintele sale arată“.

p. 8. „Însă tocma a zice nu poate cu temei pentru că după stările împrejur a diețezușului nostru nici cît de puțin au fost mai părăsit, și mai nepărtinit decît alții asemenea cu dumnealui, încă de nu mai văzut și mai bine de la Exțelenta sa în osebite vremi aplicăluit“.

p. 11. „apoi venind clirul cel tînăr din Leov acasă la Blaj au fost chemat la profesoria canoanelor, care măcar că era cu ceva neîndemină împreună după ce s-au fost obicinuit afară, au fost totuș o slujbă cinstită și cu plată, că pentru hărnicie au fost chemat la purtarea ei“.

p. 17—18. „Dar oare n-au pãrtinit și n-au ajutat soartea clericilor învățați (și mai întîie de clericii au trebuit să aibă grije) și însurați, făcînd fundații, pentru ca să se crească pruncii întru învățăruri în școalele cele latinești în Cluj în seminarium 12, în convinctul nemeșilor 4, în Vașarheiu 6, între carii mai întii se socotesc a preoților; acum ce se poate face unui părinte preot sau mirean mai mare bine, decît a-l judeca întru învățătura pruncilor săi, pre carii, pe cum le sînt cel mai de mare preț odor așa cea mai mare...“.

Din compararea textelor de mai sus rezultă hotărît că manuscrisul prezentat de noi este *Cirtirea*... îndreptată împotriva lui Petru Maior.

În concluzie, *Cirtirea* căreia îi răspunde Maior s-a păstrat în manuscrisul ei original în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R. S. România. Ea trebuia să figureze în fruntea volumului care cuprindea cele două cuvîntări în cinstea lui Bob și la care, cu excepția unui fragment de la început, s-a renunțat în urma acțiunii lui Maior. Ceea ce a apărut drept introducere la *Cuvîntări* este o prefață în care atacul la persoană este evitat, semnată de D. Vaida, de fapt, autor și al celebrei *Cirtiri*.

Manuscrisul prezintă o importanță documentară, pentru biografia lui Petru Maior, Budai-Deleanu și a altor cărturari români din veacul al XVIII-lea, contribuind totodată la precizarea atitudinilor intelectualității românești din epoca iluministă față de problemele majore ale culturii românești. Dar manuscrisul la care ne-am oprit este și un document de atmosferă în spiritul unui secol dominat de spiritul critic și de polemică. El mărturisește însă și procesul de laicizare a culturii românești, care tinde să se îndepărteze tot mai mult de patronajul ecleziastic.

șeste, vom povesti și despre aplicația istoricului, din care și aceia luminat să va vedea, că nu nedreptul să jeluște a fi fost silit să iasă din diețeziș, precum prin cuvintele sale arată“.

f. 3^v—4. „Însă tocma a zice nu poate cu temei aceasta, pentru că după stările împrejur a diețezișului nostru, nici cît de puțin au fost părăsit și mai nepărtinit decît alți asemenea cu dumnealui, încă de nu mai văzut și mai bine de la Exțalenta sa în osebite vremi aplicăluit“.

f. 4. „Apoi venind clirul cel tînăr din Leov acasă în Blaj, au fost chemat la profesoria canoanelor, care măcar că era cu ceva neîndemină împreună, după ce s-au fost obicinuit afară, au fost totuși o slujbă cinstită și cu plată că pentru hărnicie au fost chemat la purtarea ei“.

f. 6—7. „Dar oare n-au pãrtinit și n-au ajutat soartea clericilor învățați (și mai întîie de clerici au străduit să aibă grije) și însurați, făcînd fundații pentru ca să se crească pruncii întru învățături în școalele cele latinești, în Cluj în seminarium 12, în convinctul nemișilor patru, în Vașarheiu 4, în Bălgrad 6, întru carii mai întii să socotesc a preoților; acum ce să poate face unui părinte preot sau mirean mai mare bine decît a-l ajuta întru învățătura pruncilor săi, pre care precum le sînt cel mai de mare preț odor, așa cea mai mare“.

IN CONNECTION WITH THE *RĂSPUNS LA CÎRTIRE* BY PETRU MAIOR

(Abstract)

The author identifies in the present essay a polemic writing by the greek-catholic clerical circles in Transylvania against the enlightened historian, Petru Maior. The manuscript has a documentary importance both for the biography of the Romanian historian and for the spiritual atmosphere of the Romanian society. At the beginning of the century a process of laicisation takes place in culture. The mentioned document reveals also the growth of critical spirit.